

KULTÚRPOLITIKAI FELADATOK

A VIGILIA SZÁMÁRA ELMONDTA HÓMAN BÁLINT

I.

A Vigilia eredeti elgondolásához híven minden egyes alkalommal a legmagasabb színvonalú eredeti tanulmányokat, cikkeket, szépirodalmi munkákat hozta olvasóinak. Távolságban a napi eseményektől örök aktualitások felé irányítva tekintetünket, egy egészen külön folyóirat-típust termelt ki a Vigilia. Most e kötet bevezetésében egy másik érdekes megnyilatkozást is talál az olvasó. Hóman Bálint, nagy történettudós, Magyarország jelenlegi kultuszminisztere mondja el a Vigilia hasábjain keresztül az egész magyar közönség számára kultúrpolitikai terveinek, nézeteinek egy jó részét. A Vigilia, ismételjük, a napi eseményekkel nem foglalkozik. Ezek az itt következő kérdések és feleletek tulajdonképpen szintén távol vannak a napi eseményektől. Hóman Bálint személye pedig messze esik a kicsinyes politikai vitáktól, hiszen a nagy kultuszminiszterek: Eötvös, Trefort, Apponyi és Klebelsberg örökében, sok alkotásával máris kiérdemelte ezt a nevet. Különösen abból a szempontból, ami a határozott irányt jelenti. Talán Eötvös József és Trefort voltak annyira tudatában annak, hogy a kultuszminiszter nem lehet csak bizonyos műveltségi szempontok terjesztője, hanem akkor alkot nagyot, ha egy bizonyos határozott világnézeti irányban akarja nevelni az országot és kultúrpolitikai célkitűzései nemcsak a műveltség terjesztésének, hanem a keresztény világnézet és a magyar nemzeti hivatás erősítésének szólnak. Kétségteljesen a közelmúltban az alapokat Klebelsberg Kunó rakta le, de Hóman Bálintnak sokkal súlyosabb helyzete volt, mert a világkrízis kellős közepén nem rendelkezhetvén kellő anyagi forrásokkal, mint nagy elődje, mégis fent kellett tartania ugyanazt a nívót.

A kérdések, melyeket feltettünk, az egész magyar nevelésügy lényegére vonatkoznak. Első kérdésünk arról szólott, vajjon a mai, a technika iránt kedvező korban, a kultuszminiszter az elemi iskoláktól az egyetemekig a gyakorlati, vagy az elvont tanulmányokra fekteti-e a főszólyt, ezek között is kiemelve, vajjon látja-e, hogy a humánnumok — a latin, görög műveltség — megalapozása nélkül még a gyakorlati pályákon sem lehet tulajdonképpen érvényesülni. A válasz a következő volt:

A középiskoláról szóló 1934. évi XI. t.-c. parlamenti tárgyalása alkalmából e törvényjavaslatom indokolásában és beszédeimben is egész világosan kifejtettem idevonatkozó álláspontomat. Helytelennek és elhibázottnak mondtam akkor, ha a humaniorák és reáliák között ellentéteket

konstruálnak az iskolai oktatás szempontjából s azt is, ha egyoldalúan akár egyik, akár másik irányba fejlesztenénk alsó- és középfokú iskolai típusainkat.

Az iskolának kettős feladata van : oktatás és nevelés. A művelődést nem tekinthetjük pusztán értelmi erők eredményének, mert az értelem mellett éppilyen fontos, sőt történeti szempontból mérlegelve talán fontosabb tényezője a kultúrának a benne foglalt erkölcsi erők és tényezők minősége és terjedelme. Ahogy azt egyszer néhai *Apponyi* Albert mondotta : a kultúrfölényt sem szabad pusztán az értelmi színvonal, hanem inkább az erkölcsi erők koncentrációja szempontjából felfognunk. Az iskola az egyetemes és nemzeti művelődés továbbadásának eszköze lévén, benne természetesen egyensúlyba kell hoznunk a nevelés és oktatás, az erkölcs és a tudás szempontjait. Ehhez képest a tanítómunkában minden iskolatípusnál nyomatékosan ki kell emelni az erkölcsi és nemzeti nevelés szempontjait. Ami már most az értelmi nevelést illeti, ennek keretében is teljes egyensúlyra van szükség humaniorák és reáliák tekintetében. Magam a két ismeret-kör között mesterségesen alkotott ellentétet teljesen kiküszöbölendőnek tartom a pedagógiából s éppen ezért az iskolai oktatás gerinceként a nemzetismereti oktatást jelöltem meg, természetesen a tágabb értelemben fogva fel a nemzetismeretet. Szerintem a nemzetismereti oktatás szerves része az erkölcsi, vagyis a vallási nevelés és a nemzetismeret keretébe illesztendő a magasabb műveltséget nyújtó iskolatípusokban, a magyar művelődés történetében oly nagy, sőt alapvető szerepet vivő humanisztikus műveltség és a latin nyelv elemeinek ismerete.

Hosszú történetírói pályámon kialakult meggyőződésemben gyökerezik a klasszikus műveltség tisztelete. A klasszikus műveltség mint a magyar nemzeti művelődés egyik része és bizonyos fokig mint alapja jelentkezik. Nem fogható fel tehát öncélú iránynak a magyar művelődés és magyar pedagógiai szempontok terén.

A reáliák tekintetében — szerintem — a nemzetismeret alapelveiből kell kiindulni s abból a tényből, hogy a XX. század műveltségéből nem hiányozhatnak a modern természettudományos és technikai fejlődés gyors üteme következtében jelentkező reális elemek ; ennél fogva az iskolai oktatásban természetesen a reáliáknak is meg kell adnunk a megfelelő helyet. Tartózkodnunk kell azonban attól, hogy az iskola által nyújtott műveltség anyagát és kereteit túlságosan nagyra méretezzük, mert akár humanisztikus, akár reális ismeretek közlésének és főleg a részletismeretek közlésének túlajtásában az iskola nem műveltséget adna, hanem csupán valamely enciklopédikus jellegű és nagyon is eklektikus ismeretet.

Szükségképen különbséget kell tennünk azonban humaniorák és reáliák aránya tekintetében a különféle iskolatípusok között. Az említett törvénnyel elgondolásom szerint most már egy egységes középiskolatiszántípus, a magyar gimnázium mint elméleti pályákra és magasabb műveltségre nevelő iskola-

típus a két irányú ismeretek egyensúlyának biztosítása mellett, mégis inkább a humanisztikus irányban működik anélkül, hogy a régi humanisztikus gimnázium egyoldalúságait fenntartaná. Másfelől a nagy tömegeket nevelő polgári iskolában és a gazdasági irányú szakiskolákban — így a mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi iskolákban, továbbá a társadalomegészségügy, és anyanevelés irányába átszervezendő leányiskolákban is — a nemzetismereti szempontok teljes fenntartásával a humaniorák háttérbe szorulnak és helyettük a gyakorlati életben megkívánt reális ismeretek közlésének tulajdonítunk nagyobb súlyt. Ebben az értelemben szükség van a közvéleménynek kissé amerikai irányú nevelésére, mert a nemzetnek eminens érdeke, hogy az elméleti pályákkal a gyakorlati pályák egyenlő megbecsülésben részesüljenek és ehhez képest az erre nevelő iskolák megfelelő gyakorlati eredményeket is produkáljanak.

A most említett tömegnevelő iskolák, továbbá a népiskolai rendszerbe tartozó gazdasági népiskolák és iparos-, kereskedő-tanonciskolák tantervének gyakorlatibb irányba való fejlesztése és ilyenirányú oktatási eredményeiknek fokozása azért is fontos, mert a magyar közönséget le kell szoktatnunk a gimnáziumok és elméleti pályák egészen indokolatlan és egyoldalú preferálásáról. Az intellektuális túltermelés — ez az annyit emlegett kóros jelenség — ugyanis abban a beteges közfelfogásban gyökerezik, mintha a gyakorlati gazdasági pályák és az arra nevelő iskolák másodrendű foglalkozások és intézetek volnának, holott a nemzeti kultúrfejlődés szempontjából rendkívüli fontossággal bír a művelt gazda, művelt iparos, művelt kereskedő és általában a művelt kisember problémájának megoldása.

II.

Európában ma két nagy irányzat harcol. A katolikus szempont, amely mindent kiegyensúlyoz és mindenkinek megadja a magáét, ezekben az irányzatokban nem szerepel. Az egyik az egyetemeket le akarja mondani a tudományos kutatás szabadságáról, a másik pedig azt állítja, hogy a korlátok nélküli teljes szabadság biztosítja csak az emberi fejlődést. Természetes, hogy ez az alternatíva súlyosan belevág az európai keresztény civilizáció érdekeibe és nem mindegy, hogy a jelenlegi magyar kultuszminiszter a Duna-völgye vezető népének, mely az európai haladásban is nagy szerepet játszik, milyen út követését javasolja :

A kérdés tulajdonképpen szervesen kapcsolódik az előzőbe, mert a felső oktatásban jelentkeznek azok a már egymástól szétváló szakszempontok, melyeknek az alsóbb fokon még nem igen szabad tág teret adnunk. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy a főiskolai és egyetemie oktatásnak is a legteljesebb mértékben meg kell őrizni a nevelés szempontjait, biztosítania kell

a nemzeti társadalom nevelésének céltudatos egységét. Ebből következik, hogy a tudománynak manapság sokszor igen rosszul értelmezett és a szabadsággal összetévesztett szabadságát teljesen tiszteletben tartva, az előljáróban említett magas erkölcsi célok szempontjából mégis bizonyos korlátok épülnek a felsőbb oktatásban is. A liberalizmus virágkorában olyannyira kidomborított tanítási szabadság egyes professzorokat nem egyszer vitt a politikai propaganda útjára és közismert, hogy a legtúlzóbb és állam-, társadalomellenes tanok elméleti megalapozásán túl a nemzetek életében káros mozgalmak megindítására is vezetett. Az állam és ennek keretében az egyetemi autonómiák sem zárkozhatnak ezért el a nemzet egyetemes érdekei szempontjából fontos erkölcsi és világnézeti korlátok felállításától. Amióta egyetemi oktatás van, ezt az említett igen rövid korszakot kivéve, sőt bizonyos mértékben akkor is megvolt a kc lát. Ez a kérdés egyébként szöbakerült a most lezajlott felső-oktatási kongresszusnak.

III.

További témája beszélgetésünknek Hóman Bálinttal a magyarság dunai helyzete. A Vigiliának az a nézete, hogy a dunai népek megegyezése nélkül itt béke nem lesz s minékünk kell megragadnunk a kezdeményezést, hogy megismerjük végre a körülöttünk lakó testvér, barát, vagy ellenfél nemzetek nyelvét, szokását, kultúráját.

Már a középiskolai törvény képviselőházi tárgyalása és a kultusz-költségvetések tárgyalása alkalmából többen szóvá tették ezt a kérdést s mint akkor, most is kijelenthetem, hogy igen nagy fontosságot tulajdonítok annak, hogy az ifjúság a magyar nyelv mellett a hazánkban élő nyelveket és a szomszédos nemzetek nyelvét is megismerje. A német tekintetében ez az óhaj nem probléma. Sokkal nagyobb kérdés a szláv és román nyelvek elsajátításának kérdése, mert az eddig nagyon is túlterhelt közép- és középfokú iskolai oktatásban igen nehéz a nyugati nyelvek mellé még egy idegen nyelvet beilleszteni. Gondoskodtam azonban arról, hogy a jövőben legalább egyes iskolákban rendkívüli tárgyként oktassák ezeket a nyelveket s az egyetemeken és főiskolákon természetesen mindegyik nyelvnek megvan a maga oktatója.

Ez a nyelvoktatás azoknak az alapcsabb kiművelésére szolgál, akik nemzetismereti tárgyak keretében amúgyis kell, hogy a hazai föld minden népelemének és a velünk állandó történelmi kapcsolatban álló szomszédos népek kultúrájával megismerkedjenek. Szomszédaink kultúrájának alapos ismerete annál is inkább kötelességünk, mert közismert az a művelődésterjesztő szerep, amelyet a magyarság és a magyar állam e népek egyrészének körében betöltött s aminek igazságáról épp a legközelebbi multban a szerb lapokban olvastunk becsületes tanuságtételt. Hasonlóképen minden komoly

román historikus és irodalomtudós kell, hogy elismerje az erdélyi magyarságnak a román művelődés fejlesztésére gyakorolt irányító hatását. A századokon át magyar állami keretben élt népek kultúrájának a magyarral való összefüggéséről azt hiszem, fölösleges is beszélünk.

IV.

A magyarságban ezer év óta, a kereszténység felvétele óta is érvényesültek és érvényesülnek olyan erők, melyek azt hangoztatják, hogy a nyugattól való teljes elfordulás és művelődésünk, kultúránk ősi elemeinek felélesztése, pogány kiélése vihet bennünket kizárólag előre. Ezek az irányzatok, bár nem rejtenek közvetlen veszélyt, de hatásukban veszélyesek lehetnek. Hóman Bálint erre nézve a következőket mondotta :

A magyarság és Nyugat, a magyar művelődés és az európai keresztény művelődés viszonya a magyar és európai történelemben meg van határozva s erről a meghatározott útról való letérés csak katasztrófához vezethet. Az egyetemes művelődés keretében vannak egymástól elkülönülő — bár emellett egymásra ható kultúrkörök — ezek egyike az ókori földközi kultúra alapján kialakult európai: latin, germán keresztény kultúrkör. Ennek a körnek szerves része a magyar művelődés. Ehhez képest a magyar művelődésnek legjellemzőbb sajátága, hogy a nyugati keresztény művelődést és annak minden értékes elemét befogadva s azt az ősi és speciális magyar faji műveltségi elemekkel egyesítve, sajátos magyar nemzeti műveltséggé formálta át. A magyar művelődésnek tehát megvannak ma is és meg kell, hogy maradjanak ősi elemei és fogásai, amelyek révén fennállanak a tőlünk ma már elszakadt rokon népekkel meglévő kulturális kapcsolataink. Másfelől azonban a magyar művelődés szervesen illeszkedik bele, együtt fejlődik a latin keresztény európai kultúrákkal. Ezen alapul az a művelődéspolitikai elgondolás is, amelyet boldogult elődöm: Klebelsberg Kuno kezdeményezett és amelyet magam az úgynevezett kultúregyezményekkel rendszerré igyekeztem kiépíteni. Ezeket a kultúrmegállapodásokat és egyezményeket egyrészt a nyugati keresztény kultúrkörbe tartozó népekkel, másfelől a tőlünk ősidőben elszakadt rokon népekkel kötöttük és kötjük meg.

Közbevetettük, hogy egyes irányzatok szerint a magyarság kultúrája már tökéletesen elvesztette ősi színezetét és teljesen beolvadt a Duna-völgyi kultúrkörbe. Hóman Bálint így felelt :

Erre a kérdésre tulajdonképpen már megadtam a választ, amikor előbb a szomszédos és hazai nemzetiségeknek és ezeknek a magyar művelődéssel való szoros kapcsolatairól beszéltem.

V.

Végül egy olyan problémáról beszélgettünk, mely minden magyar embernek talán a legfontosabb. Egyház és állam. Hóman Bálint megállapításaihoz nincs hozzátenni valónk :

Az állam és egyház viszonyát minden ellenkező beállítással szemben legjobbnak és a legzavartalanabbnak kell minősítenem. Nem igen van még egy állam a földkerekségen, ahol a katolikus egyház és vele együtt a többi keresztény egyházak olyan kedvezményezett és kiváltságos helyzetben volnának, mint Magyarországon. Az egyház vezetőinek közjogi és politikai pozíciója, az egyházak vagyoni helyzete, a lelkieken túl, az oktatás, társadalomnevelés terén élvezett autonómiája, a vallás-erkölcsi szempontoknak az oktatásügy terén minden vonatkozásban való teljes elismerése és érvényesítése, a hitbuzgalom törvényes védelme s a kormányhatóságok és az egyház főpapjai között fennálló barátságos tárgyi és személyi kapcsolatok nyilvánvalóvá teszik, hogy az állam és egyház között viszályokról, vagy csak megnemértésről is beszélni a legnagyobb igazságtalanság volna.